

FALSAFANING TARAQQIYOT BOSQICHLARI

Jo'rayeva Feruza Abdumalikovna

*DTPI Pedagogika fakulteti psixologiya yo'nalishi
112-ps-guruh talabasi*

Azimovn619@gmail.com

Astanaqulova Moxinur Baxrom qizi

*DTPI Pedagogika fakulteti psixologiya yo'nalishi
112-ps-guruh talabasi*

mohinurastanaqulova648@gmail.com

Annotatsiya. "Maqola falsafaning taraqqiyot bosqichlarini tahlil qilishga bag'ishlangan bo'lib, uning tarixiy rivojlanishini har bir asosiy davrga ajratib ko'rib chiqadi. Falsafaning dastlabki bosqichi Antik davrda shakllanib, inson tafakkurining tabiat va olamni tushunishga intilishlari bilan bog'liq bo'ldi. O'rta asrlar falsafasida diniy tafakkur ustun bo'lib, ilohiyot va axloqiy masalalar markazga qo'yildi. Yangi davrda ilm-fan va rasyonallik rivojlandi, insonning erkinligi va tafakkurining muhimligi ta'kidlandi. XIX asrda dialektik materializm va inqilobiy qarashlar, shuningdek, ijtimoiy rivojlanish masalalari falsafada markaziy o'rin egalladi. XX asrda esa, zamonaviy falsafa yangi yondashuvlar va ilmiy nazariyalar bilan boyidi. Maqola falsafaning har bir bosqichidagi asosiy yo'nalishlar, yondashuvlar va mutafakkirlarning hissasini o'z ichiga olgan holda, inson tafakkurining taraqqiyotidagi o'zgarishlarni yoritadi."

Kalit so'zlar. Ekzistensializm, siyosiy, yahudiy, iqtisodiy, xristanlik, idealiz, materializm, ruh, axloq va ilmiy.

Абстрактный. "Статья посвящена анализу этапов развития философии, а ее историческое развитие разделено на каждый основной период. Первый этап философии сформировался в Античности и был связан со стремлением человеческого мышления к пониманию природы и мироздание. О В философии Средневековья преобладала религиозная мысль, а в центр ставились вопросы богословия и морали. В новую эпоху особое внимание уделялось науке и рациональности, а также подчеркивалась важность человеческой свободы и мышления. В XX веке диалектический материализм и вопросы общественного развития заняли центральное место в философии. В XX веке современная философия обогатилась новыми подходами и научными

теориями, в том числе проливающими свет на изменения в развитии человеческой мысли.

Ключевые слова. Экзистенциализм, политический, еврейский, экономический, христианский, идеализм, материализм, духовный, моральный и научный.

Abstract. "The article is devoted to the analysis of the stages of the development of philosophy, and its historical development is divided into each main period. The first stage of philosophy was formed in the Antiquity and was associated with the aspirations of human thinking to understand nature and the universe. In the philosophy of the Middle Ages, religious thought prevailed, and theology and moral issues were placed in the center. In the new era, science and rationality were emphasized, and the importance of human freedom and thinking was emphasized. In the 20th century, dialectical materialism and the issues of social development took a central place in philosophy. In the 20th century, modern philosophy was enriched with new approaches and scientific theories including, sheds light on changes in the development of human thought."

Key words. Existentialism, political, Jewish, economic, Christian, idealism, materialism, spiritual, moral and scientific.

Kirish qism.

Falsafa inson tafakkurining eng chuqur va keng qamrovli sohalaridan biridir. U o'zining tarixiy rivojlanishida bir nechta bosqichlarga bo'linadi. Har bir bosqichda yangi fikrlar, yondashuvlar va qarashlar shakllanib, insoniyatning dunyoqarashi, bilimga bo'lgan yondashuvi va jamiyatdagi o'rni haqida yangi tushunchalar ishlab chiqilgan. Falsafaning taraqqiyoti har bir davrda insoniyat uchun muhim ilmiy, axloqiy va ijtimoiy masalalarga javob topish uchun xizmat qilgan.

1. Antik falsafa (Miloddan avvalgi VI–IV asrlar)

Antik falsafa G'arb dunyosining asosini tashkil etgan dastlabki falsafiy yo'nalishlarni yaratgan davrdir. Bu davrda falsafa, asosan, Yunonistonda rivojlanib, olamning tuzilishini, inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni o'rganishga qaratilgan edi. Dastlabki faylasuflar, masalan, Tales, Pifagor, Heraklit, Sokrat, Platon va Aristotel, tabiatni va inson tafakkurini ilmiy jihatdan tushunishga intilishgan. Platon va Aristotel falsafasi yanada chuqurlashib, mavjudlik, axloq va bilim haqida yangi qarashlarni ilgari surgan. Ularning ta'limotlari keyinchalik falsafaning barcha rivojlanish bosqichlariga ta'sir ko'rsatdi.

2. O'rta asr falsafasi (V–XV asrlar)

O'rta asrlar falsafasining markazida ilohiyot va diniy tafakkur turadi. Xristianlik, islom va yahudiylikning falsafiy talqinlari bu davrda keng tarqaldi. Falsafa asosan din va teologiyaning ta'sirida shakllandi, bu davrda ilmiy fikrlar diniy dunyoqarashlarga asoslangan edi. O'rta asr faylasuflari, masalan, Avliyo Avgustin, Foma Akvinskiy, al-Farobiy, Ibn Rushd va Ibn Sino, ilohiyot va axloqiy masalalar bo'yicha o'z fikrlarini bildirdilar. Ular insonning erkinligi, e'tiqod va bilimning o'zaro bog'liqligini izohlashga harakat qildilar. Bu davr falsafasi insoniyatning diniy tafakkurini yanada rivojlantirib, keyingi davrlarga mustahkam ilmiy asoslarni taqdim etdi.

3. Yangi davr falsafasi (XVI–XVIII asrlar)

Yangi davr falsafasining boshlanishi bilan ilm-fan va rasyonallikning rivojlanishi, shuningdek, insonning erkinligi va tafakkurining ahamiyati aniqlandi. Bu davrda falsafa, asosan, Yevropa mamlakatlarida, ayniqsa, Frantsiya va Angliyada shakllandi. Descartes, Spinoza, Locke, Hobbes va Kant kabi mutafakkirlar ilmiy tadqiqotlar va metodologiyaga katta e'tibor qaratdilar. Descartes'ning "Cogito, ergo sum" (Men o'ylayman, demak mavjudman) tamoyili, tafakkurni va shubha qilishni bilimga olib boradigan asosiy yo'l deb e'lon qildi. Locke va Hobbes siyosiy falsafada davlat va ijtimoiy shartnoma nazariyalarini ishlab chiqdilar. Kant esa "yangi falsafiy inqilob"ni amalga oshirib, bilish va tafakkur jarayonlarining chegaralarini o'rganishga harakat qildi.

4. XIX asr falsafasi

XIX asrda falsafa yanada ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy masalalarga qaratilgan yangi yondashuvlar bilan boyidi. Bu davrda dialektik materializm, Hegelning idealizmi va Marxning materialistik tarixiy tafakkuri o'z ta'sirini ko'rsatdi. Hegel tarixni ruhning rivojlanishi sifatida ko'rdi, u fikr va tafakkurni o'zgarish va taraqqiyot jarayoni deb tushundi. Karl Marks esa iqtisodiy va ijtimoiy jihatlarni o'zgartirishga intildi va ijtimoiy inqiloblar orqali adolatli jamiyat yaratish g'oyasini ilgari surdi. Marxizm falsafasida iqtisodiyot va sinfiy kurash markaziy o'rinni egalladi.

5. XX asr va zamonaviy falsafa

XX asrda falsafa yangi ilmiy yondashuvlar va metodologiyalar bilan boyidi. Bu davrda ekzistensializm, analitik falsafa, postmodernizm kabi yangi yo'nalishlar shakllandi. Ekzistensializm insonning mavjudligini, erkinligini va ma'nosini tushunishga qaratildi, Sartre, Heidegger va Kierkegaard kabi faylasuflar insonni o'z taqdiri va ahloqiy qarorlarida erkin va mas'uliyatli deb hisoblashdi. Analitik falsafa mantiq va tilni ilmiy jihatdan tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, Bertrand Russell va

Ludwig Wittgenstein bu yo'nalishning asoschilaridir. Postmodernizm esa, an'anaviy bilim va haqiqatlarni shubha ostiga qo'yib, ko'plab qarashlar va qadriyatlar o'rtasida nisbiylikni ta'kidlab o'tdi. "Maqola falsafaning taraqqiyot bosqichlarini tahlil qilishga bag'ishlangan bo'lib, uning tarixiy rivojlanishini har bir asosiy davrga ajratib ko'rib chiqadi. Falsafaning dastlabki bosqichi Antik davrda shakllanib, inson tafakkurining tabiat va olamni tushunishga intilishlari bilan bog'liq bo'ldi. O'rta asrlar falsafasida diniy tafakkur ustun bo'lib, ilohiyot va axloqiy masalalar markazga qo'yildi. Yangi davrda ilm-fan va rasyonallik rivojlandi, insonning erkinligi va tafakkurining muhimligi ta'kidlandi. XIX asrda dialektik materializm va inqilobiy qarashlar, shuningdek, ijtimoiy rivojlanish masalalari falsafada markaziy o'rin egalladi. XX asrda esa, zamonaviy falsafa yangi yondashuvlar va ilmiy nazariyalar bilan boyidi. Maqola falsafaning har bir bosqichidagi asosiy yo'nalishlar, yondashuvlar va mutafakkirlarning hissasini o'z ichiga olgan holda, inson tafakkurining taraqqiyotidagi o'zgarishlarni yoritadi."

Xulosa. Falsafaning taraqqiyoti bosqichlari, insoniyat tafakkurining tarixi va rivojlanish jarayonini aks ettiradi. Har bir bosqich, avvalgi davrning savollariga javob izlash, yangi tushunchalar yaratish va dunyoqarashni kengaytirishga xizmat qilgan.

1. Diniy va mifologik bosqichda insonlar tabiat hodisalarini ilohiy kuchlar bilan izohlashgan.

2. Tabiiy falsafa va ilmiy izlanishlar dunyo va tabiat qonuniyatlarini tushunishga olib keldi.

3. Ontologik va epistemologik bosqichda mavjudlik va bilishning tabiati o'rganildi.

4. Axloqiy va ijtimoiy falsafa jamiyat va insoniyat o'rtasidagi munosabatlar hamda adolat masalalarini muhokama qildi.

5. Zamonaviy falsafa ilmiy inqiloblar va yangi falsafiy yo'nalishlar orqali inson hayotini va jamiyatni yanada chuqurroq tushunishga harakat qildi.

6. Postmodernizm esa haqiqatning nisbiyligi va ijtimoiy tizimlarning tanqidiga e'tibor qaratdi.

Falsafa davomli taraqqiyotda bo'lib, har bir bosqichda insoniyatning dunyoqarashi va bilimlari o'zgarib, yangi savollar va fikrlar paydo bo'lgan. Bu rivojlanish jarayoni inson tafakkurining yuksalishi va insoniyatning o'zini tushunishga bo'lgan doimiy intilishidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Xayrullaev M. Uyg'onish davri va Sharq mutafakkiri. –T.: O'zbekiston, 1971.)
- 2.Said Shermuxamedov. Bibliografiya. –T.: 2010. 3-7 betlar. (maqola mualliflari Sh.Samadov va A.O'tamurodov)
- 3.Omonulla Fayzullaev. –T.: 2006. 4-8 betlar. (Maqola mualliflari V.Qobulov va S.Shermuxamedov).
4. Falsafa (o'quv qo'llanma). E.Yusupovning umumiy tahriri ostida. -T.: Sharq, 1999.8.Tulenov J., G'ofurov Z. Falsafa. -T.: O'qituvchi, 1997.
5. 9.Falsafa asoslari (Q.Nazarov). -T.: O'zbekiston, 2005.10.Omonulla Fayzullaev. –T.: 2006.
6. Hozirgi zamon falsafasi: holati va taraqqiyotining istiqbollari. Akademik Jondor Tulenov tavalludining 80 yilligiga bag'ishlangan Xalqaro ilmiy-nazariy anjuman materiallari. –T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2008.
7. Xayrullaev M.M. Milliy ma'naviyatimizning ulkan jonkuyari. Akademik Ibrohim Mo'minov (Maqolalar va xotiralar). –T.: 1993.
- 8.Milliy g'oya: targ'ibot texnologiyalari va atamalar lug'ati. -T.: Akademiya nashriyoti, 2007.
- 9.Jalolov A. O'zbekiston: mustaqillik, ma'naviyat, mafkura. –T.: O'zbekiston, 1994.
- 10Jalolov A. Istiqbol ufqlari. –T.: Sharq, 1998.